

'VLEUGELLAM'

Het conflict in DS'70, voorjaar 1975

W. Drees*

"Bijna even bruin bakten de vier DS'70-kamerleden het (Berger, De Brauw en de beide Keunings). Zij bedankten omdat zij het niet eens waren met hun fractie- en lijstaanvoerder Drees jr.. Ik begrijp dat niet; dan kies je toch een andere voorzitter?".¹

In het voorjaar van 1975 vond in de partij Democratisch Socialistisch '70 (DS'70) een conflict plaats dat een breuk in de Tweede Kamerfractie en hoofdbestuur (HB) tot gevolg had. Voor de (politieke) buitenwereld een onbegrijpelijk en onverwacht gebeuren, voor insiders - zoals auteur dezes - het gevolg van een aantal van meet af aan bestaande wrijvingen. Een tweetal lonten leidde tot de ontploffing. Vanaf de oprichting in april 1970 bestonden er in DS'70 twee vleugels met eigen politieke en strategische inzichten: de vleugel-Goedhart en de vleugel-Van Stuyvenberg - de eerste lont. De tweede werd gekenmerkt door partijgenoten die zich op de een of andere manier gekwetst voelden. Meestal ging hier het verlies van een functie of het niet krijgen van een verwachte positie aan vooraf. Als gevolg hiervan dreigden zij de partij te verlaten of zegden daadwerkelijk hun lidmaatschap op. Geen vreemd verschijnsel in de politiek.² Een aantal voorbeelden dat deze twee lonten kenmerkt - 'straws in the wind' voor de naderende uitbarsting - wordt in hoofdstuk 1 genoemd.

In het tweede hoofdstuk wordt de ontploffing zelf beschreven, die veroorzaakt werd door meningsverschillen over de politieke strategie en

*Dr. W. Drees was lijsttrekker van DS'70 bij de Kamerverkiezingen in de jaren zeventig; voorzitter van de Tweede Kamerfractie in het voorjaar van 1971 en van 1973 tot 1977; en minister van Verkeer en Waterstaat in het kabinet-Biesheuvel (1971- 1972). Bij het schrijven van dit artikel werd veel hulp verleend door drs. J. Pfaff, historicus te Nijmegen.

omtrent het presentatiebeleid (gebruik van eigen zendtijd), dat tot persoonlijke gekwetstheid leidde. De op deze gebieden gebleken verschillen van inzicht waren voor een aantal DS'70-ers de befaamde druppel.

Afgezien van het jaarverslag van het HB is er over dit conflict weinig geschreven.³ Van dit verslag is hier gebruik gemaakt, evenals van notulen van vergaderingen van Kamerfractie, Dagelijks- en Hoofd-bestuur en Partijraad - alle in depot bij het DNPP - en een enkele maal van dag- en weekbladartikelen. Wanneer het een persoonlijke interpretatie betreft, blijkt dit uit de tekst.

1. Op zevenmijlslaarzen door DS-70, 1970-1974

1.1 De politieke vleugels

Een muis heeft dezelfde organen als een olifant. Klein was DS'70, maar met een vergelijkbare organisatie als grote partijen. En ze beschikte - gelijk vleermuizen - over vleugels.

DS'70 werd in het voorjaar van 1970 opgericht door A. van Stuyvenberg en andere sociaal-democraten, die zich door het optreden van Nieuw Links genoodzaakt achtten de PvdA te verlaten. Zij meenden dat de moederpartij de weg van het democratisch-socialisme verlaten had door meer voor polarisatie en radicalisme te kiezen. Zij zagen zichzelf als de hoeders van de erfenis die de PvdA achterliet.

F.J. Goedhart zat voor de PvdA in de Tweede Kamer. Hij brak een maand na de oprichting van DS'70 met de PvdA op punten van vooral buitenlands politieke aard. Vervolgens vormde hij met W.J. Schuitemaker en Ph. van Veenendaal-van Meggelen een eigen fractie vanaf mei 1970. De fractie-Goedhart was het eerste jaar het politieke front van DS'70.⁴

Door het ontstaan van DS'70 vanuit deze twee 'bloedgroepen' (weliswaar beide afkomstig uit de PvdA, maar om verschillende redenen gebroken) werd de kiem gelegd voor de twee vleugels rond Goedhart en Van Stuyvenberg. Goedhart volgde de regel: 'les ennemis de mes ennemis sont mes amis' en bestreed frontaal een ieder met wie hij brak of overhoop lag. Tegelijkertijd stond Goedhart sympathiek ten aanzien van autoritaire regimes zoals die in Griekenland en Taiwan, zolang die met hem zijn aversie van het communisme deelden. Voorts overschatte Goedhart de positie van DS'70 na de verkiezingsuitslag van april 1971, waardoor de neiging ontstond te willen overvragen in onderhandeling met andere politieke partijen in de kabinetsformatie. De groep-Van Stuyvenberg voelde zich de erfgename van het door de PvdA in de jaren vijftig en zestig voorgestane rustige, ontradicalseerde

democratisch-socialisme.⁵ In tegenstelling tot de vaak – vooral jegens de PvdA - polariserende toon van de groep-Goedhart, huldigde Van Stuyvenberg en de zijnen het 'equidistantie'-principe ten opzichte van andere politieke partijen. Dictatoriale systemen, links en rechts, werden in gelijke mate veroordeeld. Ten aanzien van de eigen machtspositie stond deze groep meer met beide benen op de grond: politieke onderhandeling is een spel van geven en nemen.

Geen van beide vleugels ging in 1971-72 al over tot echte factievorming. De groep die zich om Van Stuyvenberg schaarde was de meest stabiele en omvatte onder anderen W. Drees, Van Veenendaal, S. Taveré en R. Nijhof. De groep-Goedhart was meer een 'duiventil', in die zin dat sommigen de partij vrij snel verlieten en dat anderen slechts inzake enkele kwesties tot die groep behoorden.⁶ Diverse partijgenoten die in 1975 DS'70 zouden verlaten, leunden dan weer tegen Goedhart, dan weer tegen Van Stuyvenberg aan. J.C. Wilmans en A. Heertje vormden, nadat Goedhart in 1974 de partij verliet, in het HB een soort 'front' van de Goedhart-vleugel. Tot slot: niet alleen politieke overtuiging, ook persoonlijke vriendschap droeg soms bij tot een plaatskeuze.

Hoewel er in 1970 tussen Goedhart (fractievoorzitter) en Van Stuyvenberg (partijvoorzitter) goed werd samengewerkt bij het opstellen van het verkiezingsprogramma, lag in deze vroegtijdige tegenstelling en - aanvankelijk latente - groepsvorming, één van de oorzaken van het conflict.⁷

1.2 Gebruik van eigen zendtijd

Voor de Tweede Kamerverkiezingen van april 1971 kreeg DS'70 t.v.-zendtijd. Met behulp van Sascha Taveré (adviseuse van Drees) en Peter Venema - beiden mediadeskundigen - concentreerden scheidend fractievoorzitter Goedhart en lijsttrekker Drees zich op één issue: ombuigingen op rijksuitgaven. De t.v.-uitzending was een succes: reacties in de pers, debat en - bovenal - voor het eerst een goede plaats in de opiniepeilingen. Een eigen stabiele aanhang werd er niet door gekregen, getuige de herkomst van de kiezers die DS'70 in april acht zetels schonken.⁸

Nadat Drees minister was geworden in het kabinet-Biesheuvel (1971-1972) nam een mediacommissie de verantwoordelijkheid voor de presentatie van de partij in eigen zendtijd op zich. De nadruk kwam nu te liggen op recente speeches in de Kamer en op sfeertekening binnen de partij, niet op een uitgewerkte aanpak van één probleem. Zo vervaardigde deze commissie een uitzending met beelden van congresafgevaardigden die broodjes afhaalden bij het buffet. Ruud Nijhof, de latere

fractievoorzitter, zou dit 'de boerenbruiloft' noemen.

In 1974 werd één uitzending onder leiding van Drees gemaakt. Dit gebeurde nadat de druk tot wijziging van het gebruik van de zendtijd begon toe te nemen. Deze uitzending stond in het teken van aanstaande zelfstandigheid van Suriname en de politiek van het kabinet-Den Uyl, die een vlucht van de Surinaamse bevolking naar Nederland stimuleerde. Deze politiek betrof de ruime toepassing van de Algemene Bijstandswet en de toekenning van nationaliteit op basis van de woonplaats op het moment van soevereiniteitsoverdracht, in plaats van op basis van een peildatum in het recente verleden. DS'70 wees erop dat Suriname een 'ontvolkt' land dreigde te worden, waardoor een redelijke economische basis teloor zou gaan en er een machtsvacuüm zou ontstaan. Ook het kabinet-Den Uyl had in de oriënteringsnota Ruimtelijke Ordening gesteld "dat Nederland geen immigratieland mag zijn".⁹

De uitzending vond plaats op 18 September. Hoewel het nieuws van de dag werd beheerst door de Japanse terroristen in de Franse ambassade, trok de uitzending van DS'70 belangstelling bij pers, politici en publiek. Het verschil in opvatting over het gebruik van zendtijd zou in 1975 eveneens een oorzaak van de breuk zijn.

1.3 De teleurstelling van Goedhart

Een nieuwe fractie vergadert gewoonlijk de eerste keer met alle niet-terugkerende leden. Op voorstel van Schuitemaker en Van Veenendaal-van Meggelen werd de oud-fractievoorzitter niet uitgenodigd voor het eerste beraad van de nieuwe DS'70-fractie. Volgens hen zou Goedhart de bijeenkomst te zeer domineren. Tijdens die vergadering kwam het voorzitterschap van de adviescommissies van de fractie ter sprake. Goedhart had al eerder laten doorschemeren het voorzitterschap van de fractieondersteunende adviescommissie Buitenlandse Zaken te ambiëren. De meerderheid van de fractie stond echter op het standpunt, dat het fractielid dat op het desbetreffende terrein woordvoerder is ook voorzitter dient te zijn. Drees kreeg tot taak Goedhart over beide beslissingen in te lichten. De drager van de boodschap had Goedhart terwille willen zijn. Nu werd hij door de ontvanger als voorstander van de inhoud gezien.

Een andere teleurstelling kreeg Goedhart te verwerken door de niet-coöperatieve houding van het HB bij het verkrijgen van een eventuele zetel in de Eerste Kamer. Een senaatszetel kon DS'70 alleen krijgen indien DS'70 de steun zou krijgen van, bijvoorbeeld, de KVP (DS'70 zelf had onvoldoende leden in de Provinciale Staten). Van Stuyvenberg c.s. achtten een band met één andere partij onwenselijk en weigerden

die steun te vragen.

Deze teleurstellingen hebben in de beginfase van DS'70 tot een zekere afstand geleid tussen Goedhart en zijn opvolger Drees, hetgeen bijdroeg tot verdere vleugelvorming en tegenstellingen.

1.4 Fractievoorzitter J.J.A. Berger

Als oud-Tweede Kamerlid, oud-partijsecretaris, en burgemeester van Groningen was J.J.A. Berger een prominent lid van de PvdA toen hij in februari 1971 naar DS'70 overkwam. Goedhart en Van Stuyvenberg hadden in de zomer van 1970 gepoogd hem naar de partij te halen. Berger ging op dat moment niet in op het aanbod lijsttrekker van DS'70 te worden. Pas tijdens het eerste politieke congres van DS'70 werd Berger lid, waarna hem alsnog een derde plaats op de kandidatenlijst werd toebedeeld.

Na de verkiezingen werd DS'70 op grond van de behaalde acht zetels partij in de informatie onder leiding van P.A.J.M. Steenkamp (KVP). Hoewel de partij twijfelde over deelname aan een kabinet (zij wenste eerst parlementaire ervaring op te doen), trad DS'70 toch samen met de ARP, KVP, CHU en VVD tot de vijf-partijen-coalitie toe. Het regeerakkoord kwam uiteindelijk op heel wat punten (zoals bijvoorbeeld met betrekking tot het milieu, de ombuigingen op de overheidsuitgaven en de ruimtelijke ordening) tegemoet aan haar wensen, wat een definitieve beslissing tot deelname vergemakkelijkte.

De formatie kwam tijdens Steenkamps werkzaamheden wel eens ter sprake. Met instemming van W.J. Geertsema (VVD) polste Drees Berger voor de moeilijke (gezien de conflicten over Roolvinks loonpolitiek) portefeuille van Sociale Zaken. Berger stelde zich echter niet beschikbaar. Hij werd fractievoorzitter nadat Drees minister van Verkeer en Waterstaat in het kabinet-Biesheuvel was geworden.

Berger genoot van zijn functie en van de samenwerking met de voorzitters van de andere regeringsfracties. Een kleine fractie die tot de regerende coalitie behoort, heeft meer invloed dan een grote in de oppositie. Berger was voorstander van een strak loon- en prijsbeleid als breekijzer van de hoge inflatie. Hoewel hierover tijdens onderhandelingen over het regeerakkoord afspraken werden gemaakt (zo zou niet eerder worden ingrepen in de lonen en prijzen dan in 1973, maar eerst de spanning op de arbeidsmarkt worden aangepakt door onder andere verlaging van de overheidsuitgaven) die door DS'70 waren onderschreven, bleef Berger op spoedig ingrijpen hameren. In het voorjaar van 1972 schreef hij hierover een brief aan Biesheuvel, zonder ruggespraak met Drees en tevens tegen diens wens in.

In de eerste helft van 1972 deelde Berger (tijdens het opvoeren van de

druk op Drees en De Brauw om in het kabinet voor een strakker loonbeleid in 1972 te pleiten) mede, dat zijns inziens Biesheuvel een breuk in het kabinet niet zou tolereren. Als de DS'70-bewindslieden met hun portefeuilles zouden dreigen zou, aldus Berger, Biesheuvel hen naar het Catshuis terughalen voordat zij zelfs de marechaussee bij de uitgang van het park hadden bereikt. Dat Bergers opvatting ietwat overdreven was, bleek enkele maanden later. De breuk in het kabinet, zomer 1972, was daarom voor hem een schok. Het ultimatum van Biesheuvel-Nelissen achtte hij even onuitvoerbaar als de beide ministers van DS'70.¹⁰

1.5 De campagne van herfst 1972

Toen de vier andere regeringsfracties zich wel achter het ultimatum stelden, werd de breuk in de coalitie onherstelbaar. Het rompkabinet-Biesheuvel ontbond de Tweede Kamer. DS'70 zat niet om vervroegde verkiezingen te springen. De partij kende weinig leden (circa 1900), had weinig financiële middelen en een weinig duidelijk imago. Getracht werd om er het beste van te maken. M.L. de Brauw werd campagneleider van DS'70, Drees wederom lijsttrekker - ondanks twijfels bij Goedhart, die liever Berger had gezien. Goedhart was lid van de commissie, belast met het opstellen van de concept-kandidatenlijst. Bij de Kamerverkiezingen van 1972 behaalde DS'70 zes zetels, twee minder dan het jaar daarvoor. Uit peilingen bleek dat het DS'70-electoraat weinig binding met de partij had.¹¹

Tijdens de campagne waren vanuit de partij soms divergerende geluiden te horen. Op een vraag van een journalist van *Het Parool* over de houding ten opzichte van een eventueel 'progressief kabinet, antwoordde Drees dat die normaal, zakelijk zou zijn: het door de lijn-Van Stuyvenberg gehuldigde standpunt van 'equidistantie'. De Brauw en enkele anderen bleken hierover geïrriteerd. Het liet volgens hen de weg naar de PvdA open.

Op de partijraad gehouden direct na de verkiezingen stelde Goedhart Drees verantwoordelijk voor het geleden verlies. Hij vond enerzijds dat DS'70 haar ijzersterke positie van april 1971 - toen zonder DS'70 geen meerderheidskabinet geformeerd kon worden - niet had uitgebuit in het regeerakkoord, anderzijds dat Drees enkele voor het publiek pijnlijke maatregelen had genomen. Goedhart was van mening dat Berger politiek voorman van de partij moest worden. In zijn repliek wees Drees erop dat DS'70 als nieuwkomer in april 1971 wellicht te gul begiftigd was door de kiezers en in de onderhandelingen veel had bereikt, maar dat Goedhart de positie van DS'70 altijd overschat had. "Goede ideeën zullen binnen een intelligente democratie op den duur zegevieren".¹²

1.6 Fractievoorzitterschap

Voorafgaand aan het eerste beraad van de nieuwe fractie kwamen Drees en Berger bijeen. Drees stelde voor dat Berger, althans tijdens de (in)formatie, voorzitter van de fractie zou blijven. Drees verwachtte overleg tussen de 'oude vijf'. Volgens hem kon beter Berger daaraan deelgenoot zijn om bij mislukking elke indruk te vermijden, dat dit veroorzaakt zou zijn door bitterheid of rancune van de kant van Drees. De overige vier fractieleden (De Brauw, Van Veenendaal, S. en K.A. Keuning) stemden met dit voorstel in. Het overleg tussen de 'oude vijf' strandde evenwel en in mei 1973 kwam het kabinet-Den Uyl tot stand. Binnen DS'70 en onder de andere fractieleden rees de vraag of Berger fractievoorzitter zou moeten blijven. Het is in Nederland de gewoonte dat de lijsttrekker na de verkiezingen fractievoorzitter wordt. Na ampele discussie in de fractie werd - conform het brede gevoelen daaromtrent in de partij - gevoegd bij de kennis dat Bergers gezondheid sinds augustus 1972 matig tot slecht was - na de formatie Drees tot voorzitter gekozen. Een wisseling van de wacht die Berger, die deze functie met veel inzet en affiniteit vervuld had, menselijkerwijs niet onberoerd liet.

1.7 A. Heertje

Vanaf de zomer van 1973 begon A. Heertje in het opinieweekblad *Accent* met aanvallen op de fractievoorzitter en op elementen van het fractiewerk (en daarmee op het programma). De aanvallen begonnen vrij abrupt en waren nogal eigenaardig, omdat Heertje lid van het HB was (in 1974 zou hij tevens lid van de Noordhollandse Staten worden). Een vergadering van het HB lijkt de beste plaats voor kritiek op het functioneren van fractie en haar voorzitter. Het programma was voorheen nooit door Heertje bekritiseerd. De Brauw, die in het voorjaar van 1973 partijvoorzitter was geworden, had de *Accent*-artikelen in het HB moeten bespreken. Voorzover het HB de zijde van de fractie koos - en dat leek plausibel - zou het HB aan Heertje kunnen vragen zijn aanvallen te staken. Als hij doorging zou het HB publiekelijk steun aan de fractie kunnen uitspreken. De Brauw vond de artikelenserie daarvoor echter te onbelangrijk. Hij zei tegen Drees het op zich te waarderen dat Heertje 'openlijk' opereerde. De Brauw deelde voorts mede dat Heertje informatie ontving van Berger en dat Goedhart bij hem (De Brauw) er nog immer op aandrong Berger weer fractievoorzitter te maken.

Drees onthield zich van enige openlijke repliek, in *Accent* of elders. Hij was bereid het werk van de fractie binnen het HB te verdedigen, maar het leek hem onpraktisch indien leden van de fractie publiekelijk met leden van het HB zouden debatteren. Wel reageerde hij als Heertje

anderen aanviel, waarvan een voorbeeld.

Bij de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 1974 wees Heertje er publiekelijk op, dat de PvdA in Amsterdam een man kandideerde, die zich anti-semitisch had uitgelaten. Heertje concludeerde dat joden daarom geen lid meer konden zijn van zo'n partij. Op een vraag van *Het Parool* of dit het officiële DS'70-standpunt was, antwoordde Drees ontkennend. DS'70 maakte geen onderscheid tussen joden en anderen: indien er fundamentele bezwaren bestonden tegen de PvdA gold dit voor een ieder. Er waren echter nog steeds hoogstaande (ook joodse) mensen lid van de PvdA en daarom kon men deze partij moeilijk als antisemitisch 'angehaucht' beschouwen. Arnold Heertje toonde zich gekwetst. Ook hij trad in maart 1975 uit het HB, bedankte later voor het lidmaatschap van DS'70... en keerde in 1976 terug tot de PvdA. De oorsprong van de campagne die Heertje in 1973 en 1974 tegen Drees voerde is niet geheel duidelijk. Elders is eveneens gesignaleerd dat de communicatie zowel binnen als buiten DS'70 met Heertje regelmatig tot felle en onoverbrugbare meningsverschillen aanleiding gaf.¹³ Wellicht is een verklaring dat Heertje na de breuk in het kabinet-Biesheuvel zijn rol als economisch adviseur van de DS'70-fractie (Berger) kwijtraakte, als gevolg van de terugkeer van Drees (eveneens econoom) in de fractie.

1.8 'Nixon schoelje'

In 1973 kwam in de Verenigde Staten het onderzoek naar de rol van president Nixon in het 'Watergate'-schandaal op gang. S. Ervin, voorzitter van de senaatscommissie 'on presidential campaign activities', zei op 2 juli: "President Nixon is de grootste onderdrukker in de geschiedenis van het Amerikaanse presidentschap".¹⁴ In die tijd sprak Drees voor een partijcongres in Arnhem. Met een verwijzing naar ideeën binnen de PvdA over het kiezen van een staatshoofd of een premier, merkte hij op dat - zie de Verenigde Staten - een 'schoelje' aan de macht kan komen. In de pauze werd hij door leden van het HB op de vingers getikt. Zij zeiden dat congresgangers zich zorgen maakten over de geuite kritiek op de Amerikaanse president. Drees wees op het oordeel in de Verenigde Staten zelf en in serieuze Europese kranten. Aangezien de geschrokken HB-leden evenmin met ontlastende argumenten kwamen, zag hij geen reden zijn kritiek op Nixon terug te nemen.

Tijdens de daarop volgende fractievergadering deelde De Brauw mee ongerustheid onder partijgenoten te hebben bespeurd. Rotterdamse partijgenoten vreesden voor een terugslag in hun zaken met Amerikanen. DS'70 was volgens De Brauw altijd pro-Amerikaans

geweest en Drees' uitlatingen leidden tot een ongewenste associatie met het kritische, linkse blok. Tevens had Nixon Israël gesteund tijdens de Yom Kippur-oorlog. Drees en andere critici van Nixon raakten niet door deze argumenten overtuigd. Zij meenden dat Nixons inbraak in het verkiezingskwartier van de Democraten geenszins door zijn goede daden kon worden gerechtvaardigd. Voorts vonden zij dat DS'70 meer verwant was met het 'andere' Amerika dan aan het duo Nixon-Agnew.

1.9 Benzinedistributie

De Arabische olieboycot bracht het kabinet er aan het einde van 1973 toe om een distributie van benzine voor te bereiden. De fractie van DS'70 stond positief ten aanzien hiervan en bracht dit standpunt ook in de openbaarheid. Op 3 januari 1974 besprak het HB eventuele distributie. Drees stond op het punt op vakantie te gaan en was niet aanwezig. Hij werd gebeld toen enkele HB-leden voorstelden een persbericht uit te geven met een uitspraak tegen distributie. Drees ontraadde zo'n standpunt en zo'n publikatie. Omstreeks middernacht werd desondanks met zeven tegen vier (nogal wat leden van het HB waren reeds vertrokken) besloten tot het uitgeven van het persbericht. Op 24 januari 1974 vergaderde het HB met de fractie onder andere over deze affaire. Berger wees erop dat uitspraken die ingaan tegen de fractie, risico's scheppen voor de partij. Enkele HB-leden stelden dat het hun bedoeling was om 'prettige' publiciteit te krijgen en niet om een tegen de fractie gericht signaal af te geven; anderen vonden dat het HB recht had op een eigen mening. Tegenstanders van het handelen van het HB noemden het persbericht 'een harakiri-poging'. Afgesproken werd dat "in extremis HB en fractie zich het recht voorbehouden een uitspraak te doen die afwijkt van elkaar. Onder 'in extremis' vallen normaliter niet actuele gebeurtenissen en gebeurtenissen waarbij electorate overwegingen of tijdsfactoren een rol spelen".¹⁵

1.10 Besluit tot besluitvorming

Na de nederlaag bij de Staten- en de gemeenteraadsverkiezingen in het voorjaar van 1974, stelde Heertje - in navolging van Goedhart in 1972- het fractievoorzitterschap aan de orde. Dit voorstel kwam in het HB niet op de agenda. Besloten werd tot een andere procedure. Een strategiecommissie werd ingesteld die over de partij-in-de-toekomst zou adviseren. Door de strategiecommissie zou ook het werk van de fractie en haar voorzitter worden gezien. De commissie zou rapporteren aan het HB en het HB vervolgens aan het congres.

De commissie werkte intensief. Aandacht werd gegeven aan de naam

van de partij, aan aspecten van democratisering van de besluitvorming in Nederland ('volle democratie') en aan de presentatie van de partij (het gebruik van eigen zendtijd). De lijn van de fractie werd als juist betiteld. Drees werd in de commissie door Heertje onder vuur genomen (Berger zei na die vergadering: "ik zou dat veel beter hebben gedaan"). Na het antwoord hierop van de fractievoorzitter besloot de strategiecommissie, met uitzondering van Heertje, aan het HB te adviseren in te stemmen met continuering van het voorzitterschap van Drees. Dit was derhalve ook het standpunt van de drie fractieleden (Drees, Berger en De Brauw) die deel uitmaakten van de strategiecommissie.

In het HB kreeg het eindrapport een goed onthaal. De belangrijkste aanbevelingen waren: de oprichting van een commissie (de contactcommissie) die zou moeten onderzoeken of contacten met anderen zoals (ex-)D66-ers en liberale jongeren een nieuwe bundeling op zou kunnen leveren; en een nieuwe naam voor de partij: Democratisch Sociale Partij (het woord socialistisch werd als te dogmatisch ervaren).

In het HB bepleitte Heertje ten tweede male het vertrek van Drees als fractievoorzitter. Deels kwam hij met nieuwe argumenten, zoals het verwijt dat Drees geen zionist was. Drees antwoordde dat DS'70 voorstander was van de staat Israël, maar zich nimmer had uitgesproken over het zionisme. Zionisme maakt onderscheid op basis van geloof, het democratisch-socialisme doet zoiets niet. Het waren de Arabische staten die steeds het zionisme ter discussie wilden stellen, terwijl het ging om een door de Verenigde Naties erkende staat. Drees stelde voorts dat het incorrect was met argumenten te komen, die de strategiecommissie niet had kunnen bespreken. Het HB moest een oordeel kunnen vellen op basis van een advies van de strategiecommissie. De Brauw vond dat in elke fase nieuwe argumenten naar voren mochten worden gebracht en vroeg elk HB-lid om zijn of haar oordeel. Van de zeventien aanwezigen was alleen Heertje tegen continuering van de fractievoorzitter. Wilmans, vice-voorzitter van de partij, aarzelde. De overigen, waaronder De Brauw, stemden voor.

De hier vermelde gebeurtenissen (de houding van Goedhart jegens Drees, de aanvallen van Heertje, de verschillen van mening over Nixon en het zoeken van publiciteit door het HB tegen het oordeel van de Kamerfractie in) waren 'straws in the wind'. Zij geven aan dat er wat rommelde. Niet dat een politieke partij kan bestaan zonder interne discussie en onderlinge conflictjes. In DS'70 bleek de kern van de vleugel-Goedhart evenwel telkens na afsluiting van een discussie hierover opnieuw in actie te komen. De rijen leken door het strategie-rapport en bij het naderen van het congres nu echter gesloten te worden.

2 Congres en breuk, 1974-1975

2.1 Het congres over de strategie

In december 1974 kwam een congres bijeen om het rapport van de strategiecommissie en het advies van het HB erover te bespreken. Het advies over een contactcommissie werd vlot aangenomen. Een aantal afgevaardigden vond de plannen voor een 'volle democratie' onduidelijk. Ingestemd werd met de instelling van een 'Stuurgroep uitbouw en verdediging democratie', die dit nader zou uitwerken. Fel werd er gediscussieerd over een eventuele naamsverandering van de partij. Besloten werd dit probleem uit te stellen. Het werk van de contactcommissie zou wellicht tot een nieuwe naam kunnen leiden. Tijdnood leidde tot uitstel van het punt 'presentatie' naar een partij-raadsbijeenkomst.

"Het 'socialistische' karakter van de partij speelde een belangrijke rol bij de vaststelling van het nieuwe basisprogramma. Vooral bij de economische paragraaf vond een principiële discussie plaats", aldus P. Korver over het congres. Met name door S. Taverne werd gepleit voor 'socialisme'. Met haar werkte Drees inzake de presentatie nauw samen. Echter: "Het meest ingrijpende voorstel kwam van de afdeling Naarden dat aandrong op een uitzien naar een nieuw politiek leider (in de wandelgangen de "anti-Drees-motie" genaamd).. De motie maakte geen enkele kans".¹⁶ Partijvoorzitter De Brauw wist de positie van Drees met succes te verdedigen. De motie-Naarden (de afdeling van Heertje) werd met honderd tegen vier stemmen verworpen.

2.2 Vechtlust

Onder de titel 'Vechtlust' schreef De Brauw met enthousiasme over het congres in het DS'70-orgaan *Politiek Bulletin*. Wel hij was teleurgesteld over de waarde die nogal wat afgevaardigden bleken te hechten aan het begrip 'socialisme'.¹⁷ Vechtlust was ook aanwezig bij Heertje. Begin januari 1975 viel hij het congres (hij vond 'socialisme' ouderwets) en de fractievoorzitter publiekelijk aan. Velen hadden verwacht dat na de besluitvorming in drie fasen (strategiecommissie, HB en congres) zijn kritiek beëindigd zou zijn nu het hoogste partijorgaan had gesproken. Drees was op vakantie toen het HB op 11 januari bijeenkwam. Een groot aantal van de aanwezigen, waaronder Berger, meende dat HB-leden zich dienden te onthouden van openbare kritiek op fractieleden en op organen van de partij. Heertje gaf geen antwoord op de vraag of hij met zijn aanvallen wilde stoppen. De Brauw wenste niet publiekelijk tegen Heertje op te treden en vond dat vanaf dat moment iedereen zich

diende te onthouden van een publiek antwoord.¹⁸ Diegenen die loyaal stonden tegenover congres en partij waren verontrust over de houding van De Brauw.

Na zijn terugkeer vroeg Drees De Brauw naar de reden van zijn ommezwaai. Had niet juist de partijvoorzitter hem gesteund en op het congres gloedvol verdedigd? De Brauw antwoordde dat soms kleinigheden bij een labiel evenwicht tussen pro's en contra's de doorslag kunnen geven. Kennelijk had De Brauw zich herbezonnen naar aanleiding van de ondervonden weerstand tijdens het congres tegen onder andere de naamsverandering en punten over economische orde, want in de tussenliggende periode was er bijvoorbeeld in het parlement niets gebeurd.¹⁹ Op de eerstvolgende fractiebijeenkomst vroeg Drees aan De Brauw te bevorderen dat het HB zich achter het congres wilde opstellen. Zo niet, dan werd de besluitvorming van strategiecommissie tot en met congres uitgesteld. De Brauw bleef dit weigeren. Hij deed hiermee een keuze waardoor hij vast in de vleugel-Goedhart kwam te zitten. Voorheen had hij gelaveerd tussen beide vleugels. Een aantal leden volgde hem om inhoudelijke redenen, anderen vermoedelijk meer op grond van vriendschappelijke verhoudingen. Al met al was dit een niet onbelangrijke gebeurtenis omdat hierdoor daadwerkelijke factievorming binnen de partij een feit werd.

Statutair was het zittende bestuur genoodzaakt af te treden op het eerstvolgende - huishoudelijke - congres in april. Na De Brauw's opstelling inzake de nieuwe aanval van Heertje voelde een aantal partijgenoten, waaronder andersdenkende leden van het HB, zich geroepen enkele kandidaten te gaan polsen. Voor hen was De Brauw slechts aanvaardbaar indien hij zich achter de congresbesluiten zou scharen. Toen De Brauw dit ter ore kwam, raakte hij gebelgd over een eventuele tegenkandidaat. Dit was op zich vreemd, omdat hij in december had verklaard dat het gehele HB overwoog af te treden nu de partij zich op grond van het strategierapport zou gaan vernieuwen.

2.3 Partijraad en presentatie

In de afdelingen Amsterdam en Den Haag werd in samenwerking met Tavere gewerkt aan nieuwe ideeën voor een betere presentatie van de partij. Hun schets werd kort voor de partijraad van 1 februari uitgedeeld. Anderen, zoals in Eindhoven en Den Haag, overlegden over een uitdrukkelijke uitspraak van die partijraad tegen scheurmakende artikelen als die van Heertje.

Deze zelfwerkzaamheid werd door De Brauw en Wilmans weinig gewaardeerd. De beide vice-voorzitters Wilmans en J.C. van Noordwijk-van Veen onderzochten of er enig verband was tussen deze

twee initiatieven en het polsen door anderen van eventuele kandidaten voor het HB. Zij kwamen tot de conclusie, dat "georganiseerde groepsvorming in de zin van De Brauw zich in de partij niet had voorgedaan".²⁰

Op 23 januari besprak het HB het standpunt dat het op de partijraad in zou gaan nemen over de presentatie. Afsproken werd dat Wilmans als voorzitter van de mediacommissie het woord zou voeren en dat over dit punt, alsmede over de politiek, Drees niet zou spreken.²¹ Het standpunt van het HB over de presentatie wekte niet de indruk van een totaal andere aanpak.

De vergadering van 1 februari was levendig. Tegenpolen van Wilmans waren Taveré en Loes Sewing (journaliste en lid van de Haagse afdeling). Drees zat vrij dicht bij hen en legde hen de hand op de mond toen een ruzie dreigde. Op het moment dat zij gingen bijten trok hij terug. Hun botsing met Wilmans werd door sommigen als vrij grievend ervaren.²² Het feit dat Drees niet publiekelijk tegen hen inging (in het HB was afsproken dat hij niet het woord zou voeren; hij hield zich daaraan) werd hem door Wilmans - en wellicht door De Brauw - kwalijk genomen. Zij hadden de indruk dat Drees hier een duidelijke vinger in de pap had.

Op de partijraad diende J. Taal, voormalig partijsecretaris, een motie in waarvan het begin luidde: "Tot basis van het te voeren presentatiebeleid te verklaren de nota.. van S. Taveré."²³ Op voorstel van het HB werd echter besloten de nota van Taveré om advies toe te zenden aan de nieuw samengestelde Stuurgroep Werving en Propaganda. Op basis van het advies zou het HB een voorstel doen aan de volgende partijraad. Verder werd er na overleg achter de schermen geen motie inzake Heertje ingediend.

2.4 Breuk in de fractie

De door de partijraad gekozen procedure inzake de presentatie leek perspectief te openen op effectiever gebruik van eigen zendtijd. Tevens werd tegemoet gekomen aan Wilmans (die zitting had in de nieuwe stuurgroep) en leek het een bijdrage aan een eensgezinde aanpak. Evenals na het congres bleek dit snel een illusie.

Op de fractievergaderingen van 11 en 13 februari werd teruggeblikt op de partijraad.²⁴ De Brauw, Berger en de beide Keunings toonden zich geschokt door de kritiek op de mediacommissie. De fractievoorzitter werd verweten dat hij op 1 februari had gezwegen. Zijn antwoord dat dit in het HB zo was afsproken, werd onvoldoende geacht. De Brauw uitte ergernis over de voorbereiding van een motie tegen Heertje. Door 'de vier' werd kritiek geuit op het feit dat een tegenkandidaat voor het

partijvoorzitterschap werd gepolst. Zij stelden op al deze punten de fractievoorzitter mede verantwoordelijk, aangezien deze de kritiek op de mediacommissie onderschreef; vond dat publiekelijk stelling moest worden genomen tegen (artikelen van) Heertje en meende dat een partijvoorzitter slechts kon worden herkozen mits die zich achter het congres opstelde.²⁵

Berger had de indruk dat er samenhang was tussen de verschillende acties. Hij opperde dat de fractie de "strategie-Taal" zou veroordelen. S. Keuning deelde mede dat hij zich terugtrok uit de mediacommissie. K.A. Keuning sprak zich uit voor aftreden van de fractievoorzitter. Drees vond dat hij na besluitvorming en waardering op drie niveau's niet kon opstappen. Echter, indien enkele fractieleden hun mening zouden herzien en hij zou worden weggestemd, zou hij uiteraard aftreden.²⁶

Op 13 februari deelde De Brauw aan de fractie mede, dat hij had besloten af te treden als partijvoorzitter. Berger en de beide Keunings deelden mee dat zij behoefte hadden aan bezinning op hun positie.²⁷

Later op die dag vergaderde het HB. In het HB-verslag staat genoteerd: "Gevolgen partijraad 1 februari. Terecht of niet, de voorzitter (plus nog drie andere fractieleden) is van mening dat binnen de partij een richtingenstrijd is ontbrand en dat er een fundamenteel verschil bestaat tussen de meerderheid van de partij en een groep, die bij de bezetting van de verschillende functies in de partij haar richting wil laten prevaleren. Hij wenst daarom zijn voorzitterschap neer te leggen. De fractie zal zich beraden over de vraag of de fractievoorzitter niet over een ander team moet beschikken."²⁸

Vreemd was de koppeling door De Brauw c.s. tussen partijraad (mediabeleid) en richtingenstrijd. Op het congres in december was er verschil van mening over de eventuele nieuwe naam voor DS'70 en over elementen van de economische orde. Dit stond los van de presentatie. De Brauw kende de voorbeelden waar Tavere, Drees en anderen op doelden: de uitzendingen in 1971 (besnoeiingen op overheidsuitgaven) en in 1974 (help Surinamers in Suriname). Geenszins uitzendingen met een speciaal socialistisch karakter. De presentatiediscussie ging dan ook over de aanpak, niet over de keuze van onderwerpen of standpunten. Wat betreft de bezetting van functies in nieuw gevormde commissies: dit was gebeurd in overeenstemming met het HB, ook met De Brauw. Een misverstand is het gebruik van de term 'meerderheid van de partij' voor een groep die tegen de besluiten van het congres in wilde gaan. Zonderling was ook dat De Brauw zich qua 'richting' afzette tegen Drees. Beiden hadden geen verschil van mening over de naam van de partij, noch wat betreft de economische orde. Ook binnen de fractie was daarover geen verschil van mening. Over speeches en stemgedrag werd

altijd snel consensus bereikt.²⁹

Zowel in het HB als in de fractie werd in die dagen gepleit voor de-escalatie. Berger stelde zich voor dat verandering van de naam van de partij een bijdrage zou kunnen zijn voor beëindiging van de discussie. Drees stelde, toen de fractie kritiek op hem aan de orde stelde, dat zijns inziens commentaar alleen kon worden geuit inzake de handelingen na de vorige discussie over zijn positie. De Keunings konden kritiek leveren vanaf voorjaar 1973, Berger vanaf de werkzaamheden in de strategiecommissie en De Brauw vanaf de behandeling van het strategierapport in HB. 'De vier' dachten daar anders over en bekritiseerden hem inzake handelingen vanaf omstreeks 1972. Hoewel hij dat fout bleef vinden, antwoordde Drees wel. Hijzelf bracht niets over hen te berde. Het was zijn gewoonte relevante kritiek direct te uiten. Zijn enige kritische opmerking in die maanden was die van januari tegen De Brauw over diens houding jegens het congres.

2.5 Zij stelden niets voor

'De vier' spraken over het verleden, maar stelden niets voor inzake de toekomst. Drees zei bereid te zijn tot een andere taakverdeling van de beleidsterreinen in de Kamer. Dit naar aanleiding van kritiek van 'de vier' op hem, dat hij zich te eng met een aantal terreinen (zoals openbaar vervoer en milieu) inliet en alleen daar over sprak. Op een vergadering van HB en fractie op 20 februari stelde Drees voor, met dezelfde zes fractieleden door te gaan, omdat hem geen verschil van opvatting over Kamerwerk was gebleken. Indien er fractieleden waren die wel een andere 'lijn' wensten, moesten zij dat verschil van inzicht duidelijk formuleren. Zo'n voorstel kon dan worden voorgelegd aan een partijorgaan. Mocht één en ander tot een belangrijke wijziging in de aanpak van parlementair werk leiden, dan zou hij aftreden. Indien er echter leden waren die, zonder tegenvoorstel, bezwaar hadden tegen het huidige beleid en de door het congres geformuleerde wensen, zou hij er begrip voor hebben als zij hun taak wilden neerleggen.

De vier - De Brauw, Berger en de Keunings - kozen voor het laatste. Pas op dat moment, dus na hun ontslagaankondiging - zij het gefaseerd; K. Keuning trad in de zomer af -, legden zij hun visie neer op papier. Hun brief en het antwoord van Drees zijn bij dit artikel als bijlagen opgenomen. Ondanks het feit dat een partijraad op 15 maart bijeenkwam om over de gerezen moeilijkheden te praten, hadden 'de vier' al besloten de Kamer te verlaten. Wat voor zin zou een eventuele uitspraak van de partijraad ten gunste van hen nog kunnen hebben?

2.6 Partijraad van maart 1975

Op de kop af 2019 jaar nadat zestig republikeinen Julius Caesar vermoordden, kwam een gelijk aantal eveneens politiek geïnteresseerden bijeen als partijraad van DS'70. De vergadering werd voorgezeten door Wilmans. De Brauw trad op als woordvoerder van 'de vier'. Wilmans opende met een aanval op de verbaasde fractievoorzitter. Hij verweet Drees enerzijds dat deze gezwegen had op de vorige partijraad, anderzijds dat hij er niet in was geslaagd een breuk in de fractie te voorkomen. Drees antwoordde dat vooraf afgesproken was dat hij op die partijraad niet zou spreken en dat wat betreft de breuk voor De Brauw - als voorzitter van het HB - hetzelfde verwijt gold.³⁰ Hij stelde vast dat breuken nu eenmaal kunnen ontstaan.

De Brauw somde de bezwaren van 'de vier' op, waaronder één nieuwe: de t.v.-uitzending, over Suriname. Dit was verrassend. Dit bezwaar was nimmer aan de orde gesteld. Van 'de vier' hadden er drie (De Brauw was met vakantie) meegewerkt aan de voorbereiding van die uitzending. Na de uitzending had De Brauw Drees uitbundig gesteund op het congres. Tot slot merkte Drees op dat de uitzending aansloot bij eerder door DS'70 ingenomen standpunten.

Na de lunch kwamen de afgevaardigden aan het woord. Algemeen werd het handelen van 'de vier' gezien als een overval: nog voor de partijraad van iets wist, was De Brauw afgetreden als voorzitter en hadden 'de vier' aangekondigd de Kamer te verlaten. Verbazing was er over de zo kort na de partijraad ontstane opwinding. Op het fractiebeleid was vanuit geen enkele partijgeleding kritiek geuit. Over het mediabeleid was nog geen oordeel geveld, laat staan een nieuw beleid geëntameerd. De samenstelling van het HB zou pas op het congres in april aan de orde komen. Er werd lof toegezwaaid aan het Kamerwerk van de vertrekkende vier. S. Keuning vond de sfeer toch zo onprettig dat hij, staande de vergadering, voor de partij bedankte.

Tot slot nam de vergadering een motie van Van Stuyvenberg aan, die aldus eindigde: "de activiteiten van DS'70 dienen te worden voortgezet; stelt vast dat dit dient te geschieden op basis van.. door congres en partijraad genomen besluiten; stelt vast dat het fractiebeleid.. een goede vertolking is geweest van de doelstellingen en de stijl van DS'70; is derhalve van mening dat de huidige fractievoorzitter zijn werk moet voortzetten."³¹

Na afloop gaf Wilmans een persconferentie. De Brauw gaf, na zijn voorzitterschap en Kamerlidmaatschap, zijn lidmaatschap van de partij op. De fractieleden Berger en S. Keuning traden tegelijkertijd terug. K.A. Keuning bleef nog tot de zomer 1975 in de Tweede Kamer. Met hen vertrokken zes andere HB-ers, waaronder Heertje.³² Wilmans

vertrok even na de partijraad als lid. Met het vertrek van al deze en een aantal andere partijgenoten was de breuk in DS'70 een feit.

3. Terugblik

Het vertrek van 'de vier' was uitzonderlijk. Zij hadden een meerderheid in de fractie en hadden de voorzitter af kunnen zetten. Over standpunten in de Tweede Kamer was geen verschil van mening gebleken. In februari 1975 werd wel, intern, verschil van inzicht geuit. Zo "werden door De Brauw c.s. verschillen van inzicht gesignaleerd met de fractievoorzitter ten aanzien van tactiek (voorkeur hunnerzijds meer electorale aanpak en duidelijker profilering als oppositiepartij) en themakeuze (terughoudender opstelling ten aanzien van thema's als openbaar vervoer, 'autofilosofie Drees', Club van Rome-problematiek, kernenergie, e.d.)".³³

De vraag rijst waarom 'de vier' deze verschillen wel in februari 1975 tot hot items maakten, maar niet de strategiecommissie als het meest voor de hand liggende medium gebruikten. Twee hunner, Berger en De Brauw, waren nota bene lid van deze commissie geweest. Als ze terughoudendheid wilden inzake speeches van Drees over verkeer, waarom wilden ze dan geen wijziging van de taakverdeling? Op het gebied van kernenergie was De Brauw veelal zelf de woordvoerder van de fractie. De principiële punten van milieu, grenzen aan de groei en dergelijke waren te belangrijk voor tactiek. Hier hadden strategiecommissie, HB en congres zich duidelijk achter de fractielijn opgesteld. "Van de kant van de meerderheid van het HB werd bij deze punten o.a. aangetekend, dat de beoordeling van het beleid van de fractie, i.c. haar voorzitter als regel goed was in de parlementaire pers... Het door de fractie onder voorzitterschap van Drees gevoerde beleid is overigens telkenmale door de partijorganen goedgekeurd. Ook op de tweewekelijkse HB-vergaderingen is van geschillen of kritiek tot heden weinig gebleken".³⁴

Ook "meenden De Brauw c.s. dat de fractie door de opstelling van haar voorzitter te geïsoleerd stond in de Tweede Kamer in vergelijking tot de 'periode Berger'. Van de kant van de meerderheid van de partij van het HB.. werd opgemerkt, dat in de 'periode Berger' DS'70 als regeringspartij een geïstitutionaliseerd contact had met KVP, ARP, CHU en VVD. Een situatie die thans niet aanwezig is.. DS'70 heeft een zelfstandige positie. Geïstitutionaliseerd overleg in de actuele parlementaire situatie zou wellicht mogelijk zijn met de VVD, maar niet veel partijleden zullen dat waarderen. Overigens kunnen (informeel) alle fractieleden (m.n. op hun werkterrein) contacten leggen met andere fracties".³⁵

De wens van De Brauw c.s. tot duidelijker profilering als oppositiepartij was strijdig met streven naar minder isolement. Profilering zou isolement ten aanzien van de (vijf) regeringspartijen met zich mee brengen. Drees had als fractievoorzitter een goede relatie met andere partijen. Veel collega-fractievoorzitters kende hij van vroeger. Hij had J. den Uyl en E. van Thijn (PvdA-fractievoorzitter) via vroegere werkzaamheden in het curatorium van de Wiardi Beckman Stichting leren kennen. De fractievoorzitter van de CHU, R.J.H. Kruisinga, was staatssecretaris op Verkeer en Waterstaat tijdens Drees' bewind. F. Andriessen (KVP) had met Drees in het verleden overleg gevoerd over subsidies voor volkshuisvesting; als collega's belden ze elkaar zelfs wel in het weekend. Andriessen beoordeelde in *Profiel van een politicus*³⁶ de aanpak van Drees positief. Zelfs met de DS'70-buren in de Tweede Kamerbankjes, de PPR, was de verstandhouding goed, waaruit moge blijken dat isolement van een oppositiepartij geen wet van Meden en Perzen hoeft te zijn.

Elk van 'de vier' werd ten dele door 'eigen' elementen beïnvloed. K.A. Keuning was het al jaren oneens met allerlei standpunten van de partij. S. Keuning was geschokt door de kritiek op de mediacommissie, waarvan hij geen woordvoerder maar wel lid was. Berger was bedroefd over het moeten prijsgeven van het voorzitterschap van de fractie in het voorjaar van 1973.

Initiator van de breuk was De Brauw. Het HB schrijft in zijn verslag: "De plotselinge ommezwaai van partijvoorzitter De Brauw is naar ons voorkomt mede te verklaren uit een drietal teleurstellingen die hij in zijn verhouding tot de partij eind '74/begin '75 opdeed: 1. betreffende de naam van de partij; 2. begin januari 1975 publiceerde HB-lid Heertje.. kritiek op de uitkomsten van het congres en.. de fractievoorzitter.. Enkele HB-leden en partijgenoten uit land.. achtten actie geboden. Dit riep.. touwtrekken met De Brauw op; 3. het eigen mediabeleid.. was al sinds geruime tijd onderwerp van onvrede en discussie.. Door de strategiecommissie werd een nieuwe aanpak voorgesteld.. De publicatie eind januari 1975 van een memorandum.. en de motie-Taal werd.. door S. Keuning en HB-lid J.C. Wilmans (en de partijvoorzitter) tevens ervaren als op hen gerichte kritiek".³⁷ Op 6 maart had De Brauw aan een journalist laten weten "dat de fractievoorzitter het socialistisch karakter van de partij" wilde benadrukken.³⁸ Al eerder is hier gesteld dat dit op geen enkele concrete aanwijzing was gebaseerd. Een verklaring voor zijn mening is waarschijnlijk 'guilt by association'. Het eens zijn met een vernieuwd mediabeleid (van Taveré, met wie Drees nauw samenwerkte en die op het congres had gepleit voor 'socialisme') en met actie tegen Heertje (die 'socialisme' ouderwets vond en mede daarom het congres

aanviel) is vrijwel zeker de oorzaak dat Drees werd beschuldigd van het willen benadrukken van het 'socialistisch' karakter.

Dat de vier Kamerleden niet overgingen tot het afzetten van hun fractievoorzitter hangt vermoedelijk met het volgende samen. De helft van de fractie (Berger, De Brauw, Drees) was lid van de strategie-commissie en had zich toen uitgesproken voor continuering van Drees als voorzitter. Van Veenendaal was in het voorjaar van 1975 wegens ziekte voortdurend afwezig, maar betuigde haar steun schriftelijk aan Drees via een brief van 11 maart aan de partijraad. Tevens zou het moeilijk zijn het eens te worden over een opvolger: Berger genoot weinig steun vanwege zijn zwakke gezondheid, De Brauw zag waarschijnlijk uit naar een (beter betaalde) baan buiten de politiek. Hij had sinds zijn intrede in de politiek al twee maal een financieel offer gebracht: door aanvaarding van het ministerschap én daarna door aanvaarding van het Kamerlidmaatschap. Tenslotte ontbrak het 'de vier' aan draagvlak: de partij stond in meerderheid achter Drees, waardoor het onprettig zou zijn om als fractie zonder achterban te moeten werken. In diverse interviews gaven 'de vier', individueel of tezamen, nog andere, deels nieuwe verklaringen voor de breuk. Zo werd Drees onder andere gebrek aan teamspirit verweten. Toen een journalist om voorbeelden vroeg, werd hem verteld dat Drees voortdurend aantekeningen maakte tijdens fractievergaderingen. Een voorzitter controleert vaak of vragen van het ene lid daarna worden beantwoord door de ander.*) Eigenaardig is dat sommige journalisten niet om voorbeelden vroegen of bij Drees aanklopten om uitspraken (van één) van 'de vier' te verifiëren. 'De vier' hadden in plaats van 'teamspirit' beter 'mutual admiration club' kunnen gebruiken. Een club waarin men elkaar onvoorwaardelijk steunt in plaats van bekritiseert. Bijvoorbeeld jegens een lid van de mediacommissie, ook al schiet dat lid kwalitatief tekort, terwijl doelmatig gebruik van zendtijd essentieel is voor kleine partijen. Wellicht waren de lijn-Goedhart en de lijn-Van Stuyvenberg op den duur moeilijk verenigbaar. Resteert te vermelden dat de laatstgenoemde vleugel uiteindelijk 'bleef' en dat bij de breuk en bij de uitgetreden ook enkele misverstanden én persoonlijke gekwetstheid een rol hebben gespeeld.

**) H. van Wijnen schreef over het 'gebrek aan team spirit' en het maken van aantekeningen in Het Parool van 7 maart 1975: "(Drees) heeft de door argwaan ingegeven eigenaardigheid om alles op te schrijven wat tegen of over hem wordt gezegd". Bevreemdend is dat Van Wijnen dit klakkeloos overnam en naliet de aangesprokene te raadplegen. In 1986

zou Van Wijnen aan Drees persoonlijk mededelen dat er destijds aan hem geen voorbeelden van gebrek aan 'teamspirit' waren genoemd. Van Wijnen stelde zelfs dat die er volgens hem ook niet waren.

Nog eigenaardiger is dat Van Wijnen een parallel trekt met de breuk in het kabinet-Biesheuvel. Die breuk speelde bij het conflict in 1975 geen rol. Berger en De Brauw stonden in 1972 loyaal achter standpunten van bewindslieden, fractie en partij: het ultimatum van Biesheuvel-Nelissen werd als onuitvoerbaar beschouwd. Van Wijnen bekritiseert in 1975 Drees omtrent diens rondzenden van nota's aan het kabinet-Biesheuvel in de eerste helft van 1972. Volgens auteur dezes is het de expliciete taak van degene die een portefeuille beheert om collega's te informeren voordat zij beslissen over een ingrijpend voorstel van één van hen inzake een uitgavegroep in die portefeuille. Het kabinet-Biesheuvel viel omdat de premier het ultimatum van hem en Nelissen doordrukte. Een ultimatum dat nooit door Biesheuvel is gepubliceerd en verdedigd en dat in de begroting van zijn rompkabinet niet verwerkt werd (zie ook noot 10).

bijlage 1

Brief van M.L. De Brauw, J.J.A. Berger, S. Keuning en KA. Keuning aan W. Drees, 6 maart 1975³⁹

Beste Wim,

Met name in de maanden januari en februari jl. hebben wij in de fractie verschillende keren gesproken over de gerezen verschillen van inzicht tussen jou en de overige leden van de fractie (Phia van Veenendaal was wegens ziekte verhinderd).

Het enkele feit dat pas in die maanden uitvoeriger over de problemen werd gesproken houdt niet in, dat die problemen niet reeds eerder bestonden. Zoals je bekend is, heeft de fractie jou in 1972 tot fractievoorzitter benoemd en tijdens de discussies over het Strategierapport onderstreept dat er geen enkele behoefte bestond je te vervangen. Dat betekent niet dat er geen kritiek bestond, maar wel dat men het niet verstandig vond uit partij-politieke overwegingen de discussie over het fractievoorzitterschap te openen. Eventuele mogelijke kandidaten verklaarden dan ook ongevraagd dat zij aan zulk een discussie geen behoefte hadden. In de fractie is je er met name in de maanden januari en februari jl. opgewezen, dat zowel je communicatie binnen de fractie als buiten de fractie te wensen overliet. Zo heeft het verschillende fractieleden verbaasd, om niet te spreken verbijsterd, dat jij, op de hoogte zijnde van de voornemens van Phia van Veenendaal met betrekking tot 'Proloog', de fractie niet hebt ingelicht, als gevolg waarvan deze leden in de pers de eerste berichten terzake van 'Proloog' lazen. Korthedshalve zij verwezen naar het schrijven van Mauk de Brauw d.d. 28 december 1974.

We hebben in genoemde fractievergaderingen ook gewezen op het feit, dat je naar ons gevoelen de politiek te technocratisch benaderde en onvoldoende gevoel had voor politiek-psychologische - en ook politiek-electorale - aspecten. We hebben erop gewezen, ja, sterker we hebben je dringend verzocht de communicatie naar buiten - en daarmee bedoelden wij zowel in het parlement als buiten het parlement - beter te verzorgen. Het feit, dat wij nu niet meer in de regering zitten en dat we de kontakten met anderen niet-geïstitutionaliseerd zouden zijn, doet natuurlijk niet af aan de mogelijkheid en de wenselijkheid om zo goed mogelijk kontakten op te bouwen. We hebben in deze gesprekken er met nadruk op gewezen, dat je weliswaar het strategierapport formeel hebt aanvaard, maar dat bij ons sterk het gevoel bestond dat je het materieel en psychologisch niet tot je eigendom had gemaakt. Wij merkten er althans niets van, temeer daar dit onderwerp, ondanks

herhaalde verzoeken nimmer op een fractievergadering aan de orde is geweest. Overigens heb je in een van de laatste besprekingen op 28 februari jl. zelf vastgesteld, dat er wel degelijk een verschil van politiek inzicht bestaat. Je sprak zelfs van verschillende politieke lijnen. Onvermeld mag ook niet blijven, dat je kritiek op Heertje naar ons gevoelen onevenredige proporties aannam. Het is heel begrijpelijk, dat het een fractievoorzitter irriteert, indien een belangrijke en voor-aanstaand partijgenoot kritiek op hem uitoefent. Wij hebben je gevraagd om niet voortdurend elke bespreking te wijden aan opmerkingen van Heertje en de indruk te wekken, alsof het eigenlijk het enige belangrijke politieke probleem was.

Eveneens hebben verschillende fractiegenoten erop gewezen, dat bij hen de indruk bestond, dat je bij verschil van inzicht tussen enig fractielid en een lid van een andere politieke partij in de eerste plaats bij jou de neiging bestond bij voorbaat begrip te hebben voor de opvatting van niet-partijgenoten en bijzonder weinig begrip voor de opvattingen en/of beweringen van je eigen fractiegenoten.

Het is niet eenvoudig om in preciese zinnen aan te geven wat eraan schort. De meeste besprekingen zijn op hoffelijke toon gevoerd. Maar blijkbaar heeft dat tot resultaat gehad, dat niet tot je is doorgedrongen dat er bij de fractie toenemende zorg bestond over je politiek functioneren en over de positie van de partij. Op bijvoorbeeld een opmerking, dat je bij de gerezen moeilijkheden op de jongste partijraad op zijn minst als politiek leider had kunnen inspringen, reageerde je met de wat lakonieke opmerking: dat is een aardige tip voor de volgende keer. Wij hebben je trachten duidelijk te maken, dat je tal van kwaliteiten bezit, maar dat je erg moeilijk in staat bent te luisteren en de opmerkingen van anderen te verwerken. Eén van de fractiegenoten drukte het aldus uit: "Drees hoort uiterst hoffelijk toe, maar hij luistert in wezen niet en zet na de opmerkingen van anderen zijn monoloog voort". Voor wat de politieke 'verkoop' betreft hebben we je getracht duidelijk te maken dat je opvattingen over de auto op zichzelf goed kunnen zijn, maar dat je er in geslaagd bent bij het publiek over te komen als een 'autohater'. het te pas en te onpas te berde brengen van steeds weer dezelfde onderwerpen, heeft je in de ogen van velen tot een hobby-ist gemaakt.

Je prioriteitstelling is een zodanige hebben wij gesteld, dat je blijkbaar tal van bevolkingsgroepen op hetzelfde moment op de politieke tenen moet staan, ook indien dat niet nodig is. Op de opmerkingen, die door vele fractiegenoten zijn gemaakt, reageerde je telkens op dezelfde wijze, je noteerde die opmerkingen, je zei, dat het niet waar was, of dat het verkeerd werd gezien, maar nimmer kwam je met de erkenning van

onze moeilijke politieke situatie en zeker niet tot een wezenlijke dialoog over de mogelijkheden om deze politieke situatie te verbeteren. Het toppunt van het gebrek aan communicatie heb je geleverd op vrijdag 21 februari jl. De beide ondervoorzitters van de partij - de verhoudingen tussen de partijvoorzitter en jou waren intussen vertroebeld, omdat je nauwelijks enige aandacht aan zijn zorgen wijdde - hadden een bespreking met je. In deze bespreking met Toos van Noordwijk en Jan Wilmans, die je op de dag van de gecombineerde fractie/hoofdbestuursvergadering van 17.00 tot 19.00 uur hebt gehad, hebben zij je verteld dat je tal van kwaliteiten had, maar de eigenschappen van een politiek leider miste. Je hebt toen - naar je zegt spontaan - na enige tijd gezegd akkoord, dan zal ik op zo'n geruisloos mogelijke wijze terugtreden, maar dan moet Ruud Nijhof, nr. 15 van de lijst, fractievoorzitter worden. Dat Ruud Nijhof zijn kandidatuur niet heeft willen aanvaarden doet aan dit feit niets af. Dat jij de voor alle andere fractiegenoten grievende aard van jouw voorstel niet inziet, wijst op je gebrek aan gevoel voor verhoudingen. Maar je had dan op zijn minst moeten vragen de daarop volgende hoofdbestuursvergadering gedurende korte tijd zonder de fractieleden (immers die waren uitgenodigd vanwege de gerezen moeilijkheden) te houden, om je fractiegenoten eerst in te lichten. Maar jij deed de mededeling geheel onverwacht en onverhoeds. De wijze waarop de mededeling werd gedaan getuigt van een groot onvermogen tot communicatie met fractiegenoten.

Na de hoofdbestuursvergadering - vele leden van het hoofdbestuur waren dusdanig verbijsterd, dat ze het voorstel nauwelijks konden overzien - hebben wij een fractievergadering gehad op donderdag 27 februari jl. In die fractievergadering hebben verschillende fractiegenoten je duidelijk gemaakt, dat je met je voorstel er blijk van had gegeven, dat je vermogen mist tot team-binding. Je hebt na hun vele kritische opmerkingen gezegd, zonder ook maar op de inhoud van die opmerkingen in te gaan, dat je een voorstel had te doen. Een voorstel dat verschillende mogelijkheden tot oplossing van de gerezen moeilijkheden beoogde:

- 1e. Jij zou aanblijven als fractievoorzitter en de overige leden van de fractie, die naar je zei, zo werden gewaardeerd, zouden eveneens aanblijven. Je had weliswaar gesteld, dat er politieke verschillen van inzicht waren, maar jij vond aan de andere kant dat die wel waren te overbruggen.
- 2e. De mogelijkheid, dat jij zelf zou aanblijven als fractievoorzitter, maar dat in de loop van de tijd verschillende fractieleden gefaseerd zouden aftreden. Je sprak de hoop uit, dat dat zo geruisloos mogelijk zou geschieden in het belang van de partij.

3e. Deze mogelijkheid, die bestond uit twee varianten.

Variant 1. ging uit van de erkenning door jou van bepaalde politieke verschillen. Deze eerste variant ging uit van de erkenning van verschillende politieke lijnen - zoals jij het uitdrukte - ener zou dan na jouw terugtreden een fractievoorzitter kunnen worden aangewezen, die die politieke lijn zo goed mogelijk gestalt zou kunnen geven. Die fractievoorzitter zou eventueel uit de overige fractieleden kunnen worden gekozen.

Over deze politieke lijn, een andere dus dan die jij voorstaat, zou een memorandum moeten worden gemaakt, dat aan de bevoegde partijorganen, onder meer het congres, naar wij aannemen, zou moeten worden toegezonden om te worden beoordeeld.

Variant twee ging uit van de politieke lijn, die door jou wordt voorgestaan (je hebt die politieke lijn niet nader omschreven en er ook niet bij verteld, dat daarover een memorandum zou moeten worden opgesteld) en bij deze politieke lijn zou dan na jouw terugtreden een opvolger van jou moeten worden gekozen die zo goed mogelijk de opvattingen die jij voorstaat in zijn beleid zou vertolken. De gang van zaken zou dan zijn, dat eerst Phia van Veenendaal zou moeten bedanken. Daarvoor zou dan Jan Koningh in de plaats komen. Dan zou één van ons tijdelijk het veld moeten ruimen om plaats te maken voor nr. 15 van de lijst t.w. Ruud Nijhof. Als deze na een korte inwerkperiode tot fractievoorzitter zou zijn benoemd, zou jij zo tegen de zomer vertrekken, waarna het tijdelijk vertrokken fractielid terug zou kunnen komen.

Je hield dus vast aan de kandidatuur Nijhof. Op de vraag welke bijzondere kwaliteiten Nijhof, die weinig politieke ervaring bezit, zeker geen enkele parlementaire ervaring, dan toch wel bezat om na korte tijd een fractie te kunnen leiden, antwoordde je met de mededeling dat Nijhof enkele jaren geleden van een rede van jou in Den Helder een goede samenvatting had gemaakt en dat zijn stellingname in het hoofdbestuur jou goed voorkwam. Voor het overige liet je ons weten, dat je kennis genomen had van onze bezwaren en dat je die bijzonder interessant vond. Wij deelden je mee, dat mogelijkheid 1., na de wijze waarop je de fractie voor verrassingen had gesteld en na de verstoring van de communicatie met die fractie, natuurlijk een volstrekt theoretische en onaanvaardbare was geworden.

Wij hebben er eveneens op gewezen, dat variant 3b., voor ons onaanvaardbaar was (en is) en intussen ook onwezenlijk, omdat Nijhof althans zo wijs is geweest zijn kandidatuur in te trekken.

Blijven dus over de mogelijkheden 2 en 3a. Indien mede door jouw toedoen de partij niet in zulke ernstige moeilijkheden verkeerde - wij hebben je op die moeilijkheden gewezen - dan zou mogelijkheid 3a

ampele overweging verdiend hebben. Nu de partij echter in een buitengewoon ernstige situatie is komen te verkeren, achten wij een procedure als door jou voorgesteld niet realistisch. Het Parool stelde op 16 december 1974 ons inziens terecht in een hoofdartikel:

"Het concrete voorstel is aanvaard, het symbool is verworpen. De meerderheid van het congres wilde, dat DS'70 een 'socialistische' partij blijft, maar is tegelijkertijd voor te gaan praten met groepen die dat nu juist uitdrukkelijk niet willen zijn.

Het is een fundamentele onduidelijkheid die DS'70 bij de laatste verkiezingen veel stemmen moet hebben gekost. DS'70 is geen linkse en geen socialistische partij maar een gematigde hervormingspartij van het centrum. Wil of kan ze daar niet voor uitkomen, dan zal haar positie ook bij de komende verkiezingen er niet duidelijker op zijn geworden."

Het is daarom dat wij voor mogelijkheid 2 hebben gekozen.

De onderscheidene fractiegenoten, die het fraktiewerk tot voor kort met groot enthousiasme en veel inspanning hebben verricht, zijn voornemens terug te treden op de wijze als onder 2. aangegeven, zoveel mogelijk na overleg met de opvolgers. Het spreekt vanzelf dat ze in de tussentijd hun werkzaamheden zo goed mogelijk zullen verrichten.

Wij viereen hebben dit besluit met pijn in het hart genomen. Maar als wij nog eens terugzien op al die gesprekken, waarin wij alles hebben geprobeerd om iets van onze opvattingen op jou over te brengen, waarin wij echter steeds weer tegen een muur opliepen, waarin jij tot geen enkele erkenning van je onjuist en oncollegiaal handelen tegenover Sierk Keuning en Jan Wilmans in de 'presentatieaffaire' kon komen (waarbij je zelfs genomen besluiten negeerde), al die gesprekken waarin steeds weer bleek, dat ook het feit, dat vier van de vijf fractiegenoten eensgezind met jou van mening verschilden, op jou kennelijk geen enkele indruk maakte, dan geloven wij, dat wij de enig mogelijke beslissing hebben genomen.

Deze brief is dus het antwoord op jouw voorstellen.

Met vriendelijke groeten,
M.L. de Brauw J.J.A. Berger
S. Keuning
Mr. K.A. Keuning

bijlage 2

Brief van W. Drees aan mr. M.L. de Brauw, dhr. J.J.A. Berger, dhr. S. Keuning en mr. K.A. Keuning, 10 maart 1975

Beste Mauk, Jan, Sierk en Klaas,

Deze brief is een antwoord op jullie brief van 6 dezer. Copie dezes en van de bijlage zend ik ter informatie aan de leden van het Hoofdbestuur. De brief van 6 maart en de vrij korte voorgeschiedenis ervan in een aantal fractievergaderingen, heeft mij verrast. In 1973 en 1974 heeft de fractie veel werk verzet in de Tweede Kamer, ook daarbuiten. Het zware jaar 1974 is in diverse partij-organen, met name in de daarvoor ingestelde Strategiecommissie, een jaar van bezinning geworden. In goed onderling overleg werd een strategie uitgestippeld voor de toekomst terwijl tevens het verkiezingsprogramma en de feitelijk door de fractie gevolgde lijnen werden onderschreven. Uiteraard bestonden er soms nuances, voorts besef ik dat het feit dat het Congres in december 1974 afwijzend stond tegenover verandering van de naam van de partij op dit moment teleurstellingen heeft te weeg gebracht. Binnen de fractie bestond over de naam, en voorzover mij bekend over andere essentiële punten, geen verschil van mening. Ongetwijfeld bestond er binnen de fractie wel onderlinge kritiek, b.v. van anderen op de fractievoorzitter, ook wel andere kritiek. Voorzover deze van betekenis was voor de partijlijn had deze in 1974 tijdens de bezinningsperiode naar voren kunnen worden gebracht, dat was daarvoor het aangewezen tijdstip. Wat communicatie betreft het volgende (mijn antwoord d.d. 30 december 1974 terzake op de brief van Mauk d.d. 28 december 1974, gaat hierbij):

De fractie vergaderde elke dinsdagochtend, terwijl men elkaar ook verder, vrij compleet in de loop van de dinsdag, minder op andere dagen, zag en sprak. Alle essentiële ingredienten van het Kamerwerk - vragen, speeches, belangrijke schriftelijke inbrengen, werkverdeling, stemming over amendementen, meeondertekenen van moties e.d. kwamen op tafel. Mijnerzijds is er naar gestreefd concepten tijdig aan de collega's voor te leggen, bij belangrijke meer algemene beschouwingen ruim een week voor het uitspreken. Ook anderen streefden wel naar tijdige indiening van concepten maar soms werd volstaan met korte notities of mondelinge toelichting.

Er is zelden achteraf onderlinge kritiek geweest op een speech of een standpuntbepaling etc. van een collega.

Aktiviteiten buiten de Kamer werden niet zo systematisch onderling besproken, ik noem contacten met pers of radio, redevoeringen in het

land, ook op congres of partijraad. Mijnerzijds is er naar gestreefd mijn speeches tijdig op schrift gereed te hebben, mede ten behoeve van verstrekking aan de media en informatie van de partij. Commentaar en kritiek achteraf werden daardoor vergemakkelijkt. Ik heb echter zelden kritiek uit de fractie op zo'n speech vernomen. Communicatie in en buiten het parlement is van groot belang. Ik streef naar goed contact met de leden van andere fracties, met name waar zij zich bewegen op terreinen die tot mijn ressort behoren (fractievoorzitters, financiële specialisten, collega's in de Commissie Verkeer en Waterstaat etc.). De goede resultaten daarvan blijken regelmatig. Ik wijs op recente voorbeelden. Het initiatiefvoorstel van Berger en mij inzake leningsbevoegdheid P'IT werd niet alleen door oppositiefracties als de VVD gesteund maar door twee regeringsfracties (A.R. en D'66). Een amendement op de Motorrijtuigenbelasting in december 1974 werd, ondanks tegenstand van minister Westerterp, met grote meerderheid aanvaard. Op 6 maart, de dag van jullie brief, werd een motie van mij bij de V en W begroting, ik meen unaniem, aanvaard. Wat een meer principiële zaak betreft wijs ik op de belediging van Vredeling aan onze partij (destijds jegens K.A. Keuning, herhaald in Vrij Nederland). Mijn aandrang, namens de fractie, op Den Uyl om excuses werd dank zij bemiddeling van Van Thijn vlot gehonoreerd.

Communicatie buiten het parlement. Een evaluatie, b.v. door onze commissie Werving en Propaganda, zou nuttig kunnen zijn. Ik heb mij vanaf mijn entree in de politiek bezig gehouden met het vinden en concreet uitwerken van thema's die tot de massa kunnen spreken, ik wijs op het concrete bezuinigingsplan in 1971, op het Suriname rapport 1974. Studie en speeches over tal van onderwerpen, ik noem begin 1974 b.v. de energiecrisis en de oliedollars, deden beschouwingen van mijn hand regelmatig doordringen in de media. Gaarne ga ik ook in debat, b.v. met de Gaay Fortman over onwettige akties (Apeldoorn) of met de PvdA over ons Suriname voorstel (Eindhoven). Dit alles terwijl georganiseerde ondersteuning voor dergelijke activiteiten vrijwel ontbreekt (met een uitzondering voor de genoemde TV-programma's). Een punt van meer principieel karakter is de stelling in jullie brief dat ik "de politiek te technocratisch benaderde". Een partij als de onze, die niet steunt op een traditionele klasse of confessionele groep, zal het electoraal moeten hebben van het doorseinen van bepaalde ideeën. Vgl. mijn memorandum aan de fractie van maart 1974 "Ideeën in aktie". Dit vereist niet alleen bepaalde initiatieven maar ook enige uitwerking, concretisering. Bij het lanceren daarvan kan zeker met psychologische elementen rekening worden gehouden ik heb daar ook naar gestreefd. Dit geldt zowel voor "uitzendingen" buiten het parlement, zoals de genoemde bezuinigings- en Suriname rapporten, als voor optreden in

het parlement, b.v. bij algemene beschouwingen (zoals over criminaliteit).

Wellicht wordt met de term "psychologische aspecten" bedoeld op een ander probleem, dat van de consistentie en continuïteit van standpuntbepaling. Elke partij staat voor de vraag of zij een impopulaire maatregel wil steunen, als deze in haar programma en beleid past, of dat zij psychologische aspecten laat overwegen. Naar ik meen te weten heeft DS'70 gekozen voor consistentie en continuïteit. Wij zeggen hetzelfde in Groningen als in Den Haag, wij beoordelen regeringsvoorstellen zakelijk, wij populariseren niet. Dit houdt niet in dat men uit zichzelf impopulaire zaken voortdurend moet aansnijden, als kernenergie impopulair is kan men daar best terughoudend over zijn, tenzij standpunt bepaling wordt afgedwongen omdat het onderwerp op de Kameragenda staat. Er is binnen ons program een belangrijke mate van keuzevrijheid inzake het accentueren of uitwerken van bepaalde elementen.

Wat het Strategierapport betreft - daar sta ik thans evenzeer achter als toen ik aan de opstelling meewerkte. Dat het in de herfst 1974 niet in de fractievergadering is besproken betreurt ik. Het rapport verscheen oktober, de Kamer had het in oktober en november zeer druk. Verschillenden van ons hebben ook in die tijd weekends aan de partijbijeenkomsten besteed, nadat in al de zomerweken veel tijd was gegeven aan intensief vergaderen over dit rapport, in Strat. Cie en Hoofdbestuur. Op maandags vergaderen is voor de fractie vrijwel uitgesloten, de periode dinsdag c.s. was in de herfst kort (mede gezien de snel wisselende regeringsplannen b.v. inzake belastingen en werkgelegenheid).

Wat verschil van politiek inzicht betreft herhaal ik gaarne de strekking van mijn opmerking in het H.B. van j.l. Vrijdag. De fractie is in het algemeen het snel eens geworden over speeches en standpuntbepaling. Ik herinner me weinig opmerkingen mijnerzijds over speeches e.d. voorbereid door de collega's. De langste politieke discussie die ik me herinner was over de formulering van hulp aan bevrijdingsbewegingen in Zuidelijk Afrika waarover een goede oplossing werd gevonden. Ook over programma's (herfst 1972 - verkiez.programma, begin 1974, Strategie Cie) rezen voorzover mij bekend bij formulering weinig problemen. Desondanks waren er verschillen van benadering die echter m.i. nimmer tot fundamentele splitsingen hoefden te leiden. De scheidingslijnen binnen de fractie liepen daarbij niet iedere maal op dezelfde wijze al kan een zekere "clustering" (groepering) bij elk persoon van bepaalde inzichten worden geconstateerd die tot enige spreiding van ons zessen binnen het politieke spectrum leidde.

Wat de artikelen van Heertje betreft in Accent het volgende. Ik stelde

deze materie zelden of nooit in de fractie aan de orde, zag het meer als een HB-zaak. Ook daar heb ik het zelden of nooit op de agenda geplaatst. Het kwam echter in de fractie wel regelmatig op tafel, b.v. omdat de partijvoorzitter verslag uitbracht van een discussie erover in het HB (b.v. over de vergadering van 11 januari, toen ik nog met vakantie was), of omdat voorstellen werden gedaan om A.H. te vragen bepaald werk voor de fractie te doen.

Toen A.H. twee jaar geleden in het HB vroeg of hij regelmatig in Accent kon publiceren meende ik dat het om artikelen ging over economie e.d., niet over DS'70. Dat een lid van het HB regelmatig over zijn partij schrijft op zijn wijze is funest voor de partij. De artikelen waren aanvallen op het program (een recent voorbeeld: de studie financiering), zonder dat hij zijn kritiek ooit op de juiste plaats (HB, fractie e.d.) had gespuut; voorts aanvallen op de gevolgde "partijlijn", b.v. inzake politieke orientatie of onze felheid van inflatiebestrijding, op congresbesluiten; tenslotte op de fractievoorzitter. Ik meen dat een dergelijke werkwijze van een HB-lid splitsend werkt op de partij, ik ben verheugd dat geen lid van de fractie ooit zo tegen het HB is gaan schrijven. Pas in januari-februari van dit jaar werd ik mij ervan bewust dat de partijvoorzitter deze artikelenschrijverij sanctioneerde en aan A.H. mededelingen deed over interne fractiezaken.

Over "verschil van inzicht tussen enig fractielid en een lid van een andere politieke partij" kan ik meedelen dat ik geenszins bij voorbaat de opvatting van een niet partijgenoot tot de mijne zou maken. Voorzover het concrete kritiek of aanvallen van andere Kamerleden op fractiegenoten betreft herinner ik me tijdens mijn fractievoorzitterschap één geval, nl. J. Voogd versus Phia van Veenendaal, begin zomerreces 1973, naar aanleiding van het Veronica-debat, waarover hij aan mij een notitie zond. Ik heb daarop schriftelijk gereageerd met een verdediging van Phia, later is het voorzover ik me herinner tot tevredenheid van alle drie opgelost. Deze wat gevoelige (kwetsbare) man was enkele maanden later geschokt door een artikel in ons Politiek Bulletin, dat hem aanviel inzake het achterwege blijven van voorstellen tot wijziging van de recente wet inzake pensioenen voor oorlogsslachtoffers. Daarop hebben J. Berger en ik hem opgezocht en bemiddeld bij het plaatsen zijnerzijds van een antwoord in Pol.Bulletin.

Op Congressen en partijraden heb ik vaak het woord gevoerd, hetzij als agendapunt "rede fractievoorzitter" hetzij als antwoord op vragen over ons werk uit de zaal. Ik heb mij overigens op die bijeenkomsten altijd wat buiten het podium opgesteld, omdat ik toch al veel in de schijnwerper sta en het redelijk is dat anderen kans tot spreken en discussie krijgen. Zo heb ik op het Congres van december j.l. alleen mijn rede uitgesproken en mij niet gemengd in het debat over de

economische paragraaf. Op de Partijraad van 1 februari heb ik evenmin het woord gevoerd - de partij voorzitter en ik hadden dat wat de ochtend betreft uitdrukkelijk afgesproken.

"Het te pas en te onpas te berde brengen van steeds weer dezelfde onderwerpen" is een onduidelijke passage. Ik spreek regelmatig over zeker een dozijn onderwerpen, zoals grondstoffen, energie, natuurlijk milieu, ruimtelijke ordening, volte, gastarbeiders, inkomensverdeling, Suriname, personenverkeer, Oosterschelde, criminaliteit, inflatiebestrijding, OPEC-dollars, M-Oosten, onwettige akties, belastingen, overheidsuitgaven. Inderdaad besteed ik minder aandacht, behalve in algemene zin, aan sommige terreinen waar ik minder op thuis ben. De zaken waarover ik wel spreek zijn nogal gevarieerd. Een analyse van de Handelingen of van mijn (schriftelijk beschikbare) redes buiten het parlement kan dit laten zien. Daarbij heb ik er nimmer behoefte aan om een bevolkingsgroep welke dan ook op de tenen te gaan staan, streef naar zorgvuldige formuleringen (zie het Suriname rapport dat door allerlei partijgenoten met zorg werd tegemoet gezien omdat het zo'n rechtse en verkeerde indruk zou kunnen maken).

Het gesprek dat de beide vice-voorzitters op 21 februari met mij hebben gevoerd, onmiddellijk voorafgaande aan de HB-fraktievergadering, is op de jongste HB-vergadering aan de orde geweest. De vice-voorzitters hebben toegelicht hoe zij mij dringend hebben gevraagd om (nog) een voorstel op te stellen met modaliteiten waaronder ik zou kunnen vertrekken zonder (te) veel opschudding in de partij. Ik heb toen het door jullie beschreven voorstel ontworpen tijdens diezelfde maaltijd en kort met hen doorgesproken. Zij zagen in dit additionele voorstel wel wat en stelden voor dat ik dit vroeg in de vergadering zou mededelen. Wij drieën arriveerden al na het aanvangsuur in de zaal waar overig HB en fraktie zaten te wachten en zijn toen onmiddellijk van wal gestoken. Een andere procedure was denkbaar geweest maar had m.i. weinig of geen verschil gemaakt. In de fraktievergadering van 27 februari is mij gevraagd het eerst het woord te nemen, ik heb toen mijn diverse suggesties samengevat en beschreven (dus niet "nà. vele kritische opmerkingen")

Van de verschillende mogelijke oplossingen, die in discussie zijn geweest, heb ik constant de voorkeur gegeven aan de eerste,-doorgaan met de huidige fraktie. Daarbij heb ik verklaard tot allerlei wijzigingen bereid te zijn. Als voorbeeld noem ik de taakverdeling. Ik ben gaarne bereid om b.v. "Verkeer en Waterstaat" over te dragen als men verandering qua onderwerpen wenst. Ik wijs er overigens op dat wij dank zij ons beleid in deze sector de nodige positieve reacties uit het land ontvangen, b.v. in de bladen van de vakbeweging naar aanleiding van het advies van de Ondernemingsraad van de Nederlandse Spoor-

wegen in juni 1974 om mij tot commissaris van de N.S. te benoemen. Tijdens de discussies van februari kreeg ik in toenemende mate de indruk dat er wat fundamentele naar boven kwam, nl. een streven van enkele collega's om een goeddeel van het ideeëncomplex waardoor DS'70 zich onderscheidt van andere partijen (b.v. inzake milieu, club van Rome-problemen in het algemeen e.d.) te laten schieten of sterk af te zwakken, en om weer over te gaan tot meer incidentele standpuntbepaling. Een dergelijke zwenking t.o.v. bestaande programma's en uitspraken, en t.o.v. Strategierapport c.s., leek mij onmogelijk tenzij van te voren door andere partijorganen (mede) tot zo'n zwenking zou zijn besloten.

Jullie besluit om de 2e mogelijkheid (met gefaseerd vertrek) te kiezen wordt (mede) toegelicht met een verwijzing naar een Congresbesluit van december 1974.

Ik neem met pijn in mijn hart kennis van jullie besluit. Veel respekt heb ik voor de wijze waarop het werk is gedaan, ik meen dat zowel de fractie 1971-1972 als de huidige (trouwens ook de eerste, 1970-1971), met een vrij klein aantal mensen een goede partij in het parlement heeft geblazen c.q. blaast. Dit geldt ook voor allerlei werk buiten het parlement. T.a.v. Mauk denk ik uiteraard ook aan het feit dat jij door mijn verantwoordelijkheid in de politiek terecht bent gekomen, en aan je periode als minister waarin je een moeilijke taak met durf en visie hebt aangepakt. Ook de anderen hebben persoonlijke offers gebracht en lef en initiatief in ruime mate getoond.

Wat de laatste alinea (presentatie) betreft merk ik op, dat ik er steeds voor uitgekomen ben dat een accentuering van thema's bij radio maar vooral bij TV mij noodzakelijk leek. Dit is besproken in de Strategie-commissie vgl. het rapport. Genomen besluiten terzake heb ik geenszins genegeerd. Steeds heb ik er voor gepleit dat Sierk Keuning, die buitengewoon veel heeft gedaan op dit gebied, en met wie ik b.v. in de zomer 1974 zo intensief en prettig heb samengewerkt voor de september-uitzending, de fractie in de media zou vertegenwoordigen. Wat de vertegenwoordiging van het HB betreft heb ik mijn mening geschetst in de vergadering van 23 januari j.l. waarin het HB tot een unaniem besluit is gekomen, dat ik ook heden onderschrijf.

Met hartelijke groet,

W.Drees

Noten

- ¹ A. Vondeling, *Tweede Kamer: lam of leeuw?*, Leeuwarden, 1976, 219.
- ² Zie bijvoorbeeld A.P.M. Lucardie, 'Politici in de periferie: een verkennend onderzoek naar partijen aan de rand van het politieke systeem', in: *Jaarboek 1989 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1989, 139.
- ³ *Jaarverslag Hoofdbestuur DS'70 over de periode van 1 oktober 1974 t/m 30 september 1975*; het uitvoerigste document over de breuk. In het vervolg genoemd *Jaarverslag 1974-1975*. Andere publikaties zijn: J.J. Lindner, 'Leegloop DS'70 einde van klungelige paleisrevolutie', in: *De Volkskrant*, 12 maart 1975; en C. Mertens, 'D'66 en de progressieve meerderheid', in: *Socialisme & Democratie*, 32 (1975), 9 (sept.) 372.
- ⁴ Het begin van DS'70 is grondig beschreven door J. Pfaff, *DS'70.- wortels en ontstaan; wording en ideeën*. Doctoraalscriptie Katholieke Universiteit Nijmegen, 1989.
- ⁵ S.W. Couwenberg, *Modern socialisme*. Alphen aan den Rijn, 1972, 150-156.
- ⁶ Oud-DS'70-Kamerlid H. Pors schrijft in een brief van 5 januari 1989 aan J. Pfaff dat in de eerste jaren tot de 'groep-Goedhart' behoorden: J. de Kadt, K. Keuning, G. van Oorschot, Meyer Sluysen en hijzelf.
- ⁷ Kenmerkend hiervoor zijn de twee tegengestelde meningsuitingen in januari-februari 1971. Goedhart ging in *Accent* hevig in de aanval tegen W. Brandt's 'Neue Ostpolitik', terwijl Drees een dag eerder in Het Parool ontspanning en contacten met het communisme bepleitte. Behalve dat de uitspraken van de toenmalige fractievoorzitter flagrant met die van de lijsttrekker in tegenspraak waren, constateerde *Vrij Nederland* aan het begin van 1971 al - terecht -: "Het zal duidelijk zijn, dat de gematigde Drees gedoemd is om op een gegeven moment in conflict te komen met de rechts-radicalen vleugel van zijn partij". Zie M. van Amerongen, 'De trauma's van een politieke blindganger: waarom sprong DS'70 uit elkaar?', in: *Vrij Nederland*, 22 maart 1975.
- ⁸ H. Daudt, 'Constance kiezers, wisselaars en thuisblijvers', in: *De Nederlandse kiezer 1971*. Meppel, 1972, 32.
- ⁹ Zie het DS'70-rapport *Nederland mag geen immigratieland worden*. S.l., 1974, 2 en 5.
- ¹⁰ Zie hiervoor: W. Drees, *Nederlandse overheidsuitgaven*. 's-Gravenhage, 1985, 176-178; en P.F. Maas, *Kabinetformaties 1959-1973* 'Gravenhage 1982, 282-298.
- ¹¹ *De Nederlandse kiezer 1972*. Alphen aan den Rijn, 1973, 19.
- ¹² Goedhart bedankte in 1974 als lid van DS'70. Bij die gelegenheid

publiceerde hij zijn afscheidsbrief 'Waarom Goedhart uit DS'70 stapte', in: *Accent*, 13 april 1974, 11-12. Het antwoord van Drees aan Goedhart is eveneens gepubliceerd: 'Antwoord aan F.J. Goedhart', in: *Accent*, 27 april 1974, 11-12. De brieven geven een verslag van de op de partijraad van december 1972 gevoerde discussie.

¹³ M. van Amerongen, 'De trauma's van een politieke blindganger: waarom sprong DS'70 uit elkaar?', in: *Vrij Nederland*, 22 maart 1975.

¹⁴ A. Kuiper, *Watergate*. Utrecht/Antwerpen, 1973, 77.

¹⁵ Besluitenlijst nr. 18 van HB-vergadering d.d. 24 januari 1974.

¹⁶ P. Korver, 'DS'70 wil een gematigde hervormingspartij zijn', in: *Politiek Bulletin*, december 1974/januari 1975, 3.

¹⁷ M.L. de Brauw, 'Vechtlust', in: *Politiek Bulletin*, december 1974/januari 1975, 1.

¹⁸ Besluitenlijst nr. 35 van HB-vergadering d.d. 11 januari 1975.

¹⁹ *Jaarverslag 1974-1975*, 12. Hierin staat: 'De partij toonde zich ... niet bereid om de naam nu al te wijzigen. Dit was voor De Brauw een dubbele teleurstelling, nl. om het feit zelf (wat hij beschouwde als een socialistische gezindheid in de partij) en omdat hij zich persoonlijk hier erg voor had ingezet. Hij onderging dit als een persoonlijk verlies en weerstand tegen zijn leiding en visie'.

²⁰ *Jaarverslag 1974-1975*, 12.

²¹ Besluitenlijst nr. 36 van HB-vergadering d.d. 23 januari 1975.

²² G. Abma, 'De weg van DS'70 na de gezezen moeilijkheden', in: *Politiek Bulletin*, april 1975, 2, schrijft over het al dan niet waarnemen van incidenten het volgende: 'zult u willen aannemen, naar ik hoop, dat niet-uittreedende HB-leden in de plotselinge uitbarsting van verzet en reactie van de zijde van sommige hunner collega's, minder een uiting zagen van partij-politieke aard als wel een uiting van begrijpelijke maar hun toch teleurstellende persoonlijk-menselijke reacties'.

²³ Besluitentijst van de partijraad d.d. 1 februari 1975.

²⁴ Gedurende deze periode was mevr. van Veenendaal-van Meggelen wegens ziekte afwezig. Gesprekken in de fractie vonden plaats tussen Drees enerzijds en 'de vier' anderzijds.

²⁵ Besluitenlijsten van de Tweede Kamerfractie van DS'70, d.d. 11 en 13 februari 1975.

²⁶ Besluitenlijst van de Tweede Kamerfractie van DS'70, d.d. 11 februari 1975.

²⁷ Besluitenlijst van de Tweede Kamerfractie van DS'70, d.d. 13 februari 1975.

²⁸ Besluitlijst nr. 31 van HB-vergadering d.d. 13 februari 1975.

²⁹ Zie hiervoor: *Verslag fractie DS'70, periode maart 1973 t/m 28 februari 1975* (opgesteld door S. Keuning).

³⁰ Besluitenlijst van de partijraad d.d. 15 maart 1975.

³¹ *Ibidem.*

³² *Keesings Historisch Archief*, 4 april 1975, 219, waarin wordt vermeld dat mevr. van Noordwijk-van Veen uittrad. Dit is onjuist, evenals de vermelding dat Berger optrad als woordvoerder van 'de vier'. De zes HB-leden hadden hun besluit ruim vijf dagen voor de partijraad bekendgemaakt. In een persbericht - gedateerd 10 maart 1975 - van vijf van de aftredenden (N.K. van den Akker, M. Brouwer-van Wijk, A. Heertje, A.P. Mensert Spaanderman en E.H. Jacobsen) voerden zij de socialistische stromingen in de partij en het niet-ingrijpen daartegen van Drees aan als belangrijkste reden van hun vertrek. Het zesde aftredende HB-lid, R.W. Kruk, zegde individueel op, maar wel om dezelfde reden.

³³ *Jaarverslag 1974-1975*, 9.

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ H. van der Werf, *Frans Andriessen: profiel van een politicus*. Baarn, 1974, 50-51.

³⁷ *Jaarverslag 1974-1975*, 13.

³⁸ *Keesings Historisch Archief*, 4 april 1975, 218.

³⁹ Spelling en interpunctie volgens de originele teksten; bijlagen bij de brieven zijn hier niet toegevoegd.